
İQTİSADİYYAT

BƏŞİR HACIYEV
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu
Bashirg@mail.ru

ÖLKƏMİZİN EKOLOJİ TURİZMLƏ BAĞLI ÜMUMİ VƏZİYYƏTİ

Müasir dövrümüzdə turizm bəzi ölkələrin iqtisadiyyatında aparıcı mövqeyə malik sahə hesab olunur. Lakin bu sahənin müsbət tərəfləri ilə yanaşı, çatışmayan tərəfləri də mövcuddur. Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasında da turizm sektoru xüsusilə inkişafedici sürətlə irəliləyir. Amma turizm industriyasının təbii, mədəni və tarixi ehtiyatlara vurduğu zərərlər ölkəmizdən də yan keçməmişdir.

Bu kimi yerlərin turistlər tərəfindən istismar olunması bir sıra neqativ halların meydana gəlməsinə səbəb olur. Bu baxımdan yeni istiqamət hesab olunan ekoloji turizm təbii mühitə ən zəif neqativ təsiri olan sahə kimi götürülür. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi ilə turistlərin ekoloji maariflənməsi, personalın ekologiya təmizliyinə riayət etməsi kimi halları tənzimləmək məqsədilə xüsusi ekoloji davranış qaydaları müəyyənləşmişdir.

Açar sözlər: Ekoloji turizm, sosial-iqtisadi inkişaf, ekoloji vəziyyət, turizm potensialı, turizm industriyası, infrastruktur

Hazırda, turizm, dünya iqtisadiyyatının müstəqil, güclü sahələrindən biridir və dünya iqtisadiyyatının ən iri sahələri arasında öncül mövqelərdən birini tutur. Bir çox ölkələrdə turizm sahəsi ÜDM-in formalaşmasında, əlavə iş yerlərinin yaradılmasında və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində, xarici ticarət balansının aktivləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Turizm - nəqliyyat və rabitə, tikinti, kənd təsərrüfatı, xalq istehlakı malları istehsalı və s. kimi iqtisadiyyatın əsas sektorlarına böyük təsir göstərir. Turizm sahəsi - ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının katalizatorudur desək, yanılmırıq. Turizmin iqtisadi inkişafını dünya iqtisadi bazarının göstəriciləri daha aydın xarakterizə edir. Belə ki, Dünya Turizm Təşkilatının proqnozlarına görə, 2020-ci ildə turistlərin sayı 1,6 mlrd. nəfərə çatacaq. 2020-ci ildə dünyada turizmdən əldə edilən gəlir 2 trln. dollara qədər artacaq [4].

Turizm - iqtisadiyyatın dinamik inkişaf edən bir sahəsidir. Onun dünya iqtisadiyyatındakı rolu daim artır. İqtisadiyyatın turist sektorunun inkişafı - yeni iş yerlərinin yaradılması üçün bir platformadır. Belə ki, 250 mln. nəfərdən çox insan, yeni

dünyada hər onuncu adam turizm sahəsində məşğuldur. Bu sahənin payına investisiyaların ümumi həcmnin 7%-i, dünya istehlak xərclərinin 11%-i, bütün vergi daxilolmalarının 5%-i düşür [5].

Lakin, bir çox hallarda turizmin inkişafı təbii komplekslərin ekoloji vəziyyəti nəzərə alınmadan, baş verir. Turizm industriyası təbii, mədəni və tarixi ehtiyatları istismar edir, onun öz tullantıları var, o torpağı, havanı və suyu çirkləndirir, təbiətə güclü neqativ təsir göstərir. Ekoloji problemlərin ən səmərəli və innovativ üsulu - yüksək inkişaf potensialına malik olan ekoloji turizmdir.

Turizm industriyasında nisbətən yeni istiqamət olan ekoloji turizm təbii mühitə zəif neqativ təsiri ilə fərqlənir. Ekoloji turizmin əsas prinsipləri aşağıdakılardır: mövcud təbii ərazilərin ziyarət edilməsi; təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə; təbii, sosial və mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanması; ekoloji davranış qaydalarına riayət edilməsi; turistlərin ekoloji savadlılığı; ekologiya istiqamətli turizmin regionun ərazi-inkişaf planına daxil edilməsi; bu sahədə məşğul olan personalın ekologiya istiqamətli təlimlənməsi. İnsanın, onu əhatə edən ətraf mühitlə harmonik yaşaması, əhəlinin müxtəlif qruplarının ekoloji təlimi və tərbiyəsi - ekoloji ekskursiya turizminin əsas məqsədləridir. Ekoloji turizmin obyektləri - unikal təbii komplekslər, o cümlədən, xüsusi qorunan təbii ərazilər, milli və təbii parklar; dövlət təbiət qoruqları; təbii abidələr; dendroloji və botanika parkları və bağları; müalicəvi-sağlamlıq müəssisələri və kurortlar; yasaqlıqlardır.

Lakin, yüksək turizm potensialı olan Azərbaycan hələ də, dünya turizm bazarında öz layiqli yerini tuta bilməmişdir. Ölkəmizdə ekoloji turizm kütləvi xarakter daşmasada, hələ XX-ci əsrin sonlarında inkişaf etməyə başlamışdır.

Bu gün ekoloji turizm, turizm industriyasının perspektivli və sürətlə inkişaf edən sektorlarından biri olaraq, aparıcı mövqelərdən birini tutur. Bir çox ekspertlərin fikrincə, bütün turizm bazarının gəlirlərinin 10-20%-i ekoturizmin payına düşür.

Azərbaycan kiçik ölkə olsa da, burada çoxlu sayda unikal təbiət abidələri, qiymətsiz milli qoruqlar və möhtəşəm turizm obyektləri var. Lakin ölkəmiz, hələ də, ekoloji turizm sahəsində ixtisaslaşan ölkələr arasında layiqli yerini tutmur. Buna səbəb kimi, digər ölkələrlə müqayisədə, Azərbaycanda heç bir turizm növünün kifayət qədər inkişaf etməməsini göstərmək olar. Bütün problemlər motivasiyanın və kifayət qədər yaxşı maliyyələşmənin olmaması səbəbindən yaranır. Müasir dünyada insanlar, ən ağılsız, hətta, ən lazımsız obyektləri belə satmağı öyrəniblər. Ekoturizmi inkişaf etdirmək üçün, heç bir şeyi yenidən icad etmək, qurmaq lazım deyil. Sadəcə, turizm obyektlərinin, ekoloji təbii zonaların yerləşdirilməsi və istifadəsində düzgün prioritetlər qoyulsa, kifayətdir. Buna misal olaraq, Keniya, Tanzaniya, Beliz, Ekvador, Laos, Nepal kimi zəif inkişaf etmiş, lakin turistlərin böyük rəğbətini qazanmış ölkələri misal gətirmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində xüsusi qorunan torpaqların təbii ərazilər üzrə bölüşdürülməsi fərqlidir. Məsələn, Rusiyada və əksər MDB

ölkələrində belə ərazilərin sayı çox olmasa da, onların orta sahəsi çox böyükdür. Kanada, Avstraliya, İsveç, Norveçdə isə daha çoxlu sayda qorunan ərazilər olsa da, onların orta sahəsi o qədər də böyük deyil. Azərbaycanda xüsusi qorunan torpaqların sayı və ərazisi kifayət qədər çox olsa da, burada ekoturizm hələ də yüksək səviyyədə inkişaf etməmişdir.

Azərbaycanın coğrafi vəziyyəti çox əlverişlidir. Ölkəmiz Avropa və Asiya qitələri arasında, Qafqaz dağlarının şərq hissəsində yerləşir. Cənubi Qafqazın lideri olan Azərbaycan, dünya müstəvisində özünü, güclü iqtisadiyyatı və sabit siyasi yolu olan bir dövlət kimi göstərmişdir. Bu gün Azərbaycan dünyada özünün neft və qaz ehtiyatları ilə məşhur olsa da, ölkəmizin çox böyük turizm potensialı da vardır. Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il üçün verdiyi məlumata görə, Azərbaycan ərazisində, ümumi sahəsi 322.3 min hektar olan 9 Milli park, 209.1 min hektar sahədə 11 qoruq, sahəsi 361.2 min hektar olan 24 yasaqlıq, 15 min hektar meşə sahələri vardır. Əgər 2005-ci ildə xüsusi qorunan torpaqların ümumi sahəsi 6038.2 km² idisə, 2017-ci ildə bu rəqəm 8925.5 km² qədər artmışdır. Milli parkların saxlanması üçün 2005-ci ildə dövlət büdcəsindən 147,5 min manat vəsait buraxılmışdır. 2017-ci ildə bu məqsədlər üçün dövlət büdcəsindən buraxılan vəsaitin həcmi 2230.8 min manata çatdırılmışdır. 2005-ci ilə nisbətən, 2017-ci ildə həmin vəsaitin həcmi 15.1 dəfə artmışdır. Dövlət təbiət qoruqlarının saxlanması üçün 2005-ci ildə çəkilən xərclər 327,5 min manat olmuşdur. 2017-ci ildə bu vəsaitin həcmi 4,3 dəfə artaraq, 1420,3 min manata çatdırılmışdır. Ölkəmizdə xüsusi qorunan təbiət sahələrinin əraziləri ümumi respublika ərazisinin 10,3%-ni təşkil edir [1, s. 58-62]. Bundan əlavə, Abşeron yarımadasında Qobustan dövlət tarixi-mədəni qoruğu və ərazisi 80 hektar olan Bakı Dənizkənarı Bulvar parkı da fəaliyyət göstərir. Ölkə rəhbərliyi respublikamızın təbii sərvətlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün ardıcıl, məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirir.

Son dövrlərdə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamları ilə Türyançay Dövlət Təbiət Qoruğu, Pirqulu Dövlət Təbiət Qoruğu, İsmayıl lı Dövlət Təbiət Qoruğu, Qarayazı Dövlət Təbiət Qoruğu və İlisu Dövlət Təbiət Qoruğu əraziləri 36,6 min ha. genişləndirilmiş və həmin qoruqların ümumi sahəsi 70,7 min ha çatdırılmışdır, Naxçıvan MR-da Ordubad Milli Parkı (12131 ha.) və Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğu (3139 ha.), Şirvan Milli Parkı (54374 ha.), Ağ-göl Milli Parkı (17924 ha.), Hirkan Milli Parkı (21435 ha.), Altağac Milli Parkı (11035 ha.), Abşeron Milli Parkı (784 ha.), Eldar Şamı Dövlət Təbiət Qoruğu (1686 ha.), Qax rayonunda Qax dövlət təbiət yasaqlığı (36836 ha.) yaradılmışdır [6].

Son illər turizm - Azərbaycanın sürətlə inkişaf edən sahələrindən biridir. Subtropiklərdən - yüksək alp çəmənliklərinə qədər, planetimizdə mövcud olan 11 iqlim zonasından doqquzu Azərbaycan ərazisində var. Güzəl təbiət mənzərələrindən əlavə, ölkəmizdə 6 mindən çox mədəni-tarixi abidə var. Bütün bunlar, Azərbaycana gələn turistlərə, ölkəmizin tarixi və mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmaq üçün şərait yaradacaqdır.

Azərbaycanın turizm ehtiyatlarının müasir vəziyyətini, mövcud infrastrukturunu nəzərə alaraq, burada turizmin müxtəlif növlərini inkişaf etdirmək olar. Ekoloji turizm Azərbaycanda ən sevilən istirahət növüdür. Daxili (yerli) turistlərin çoxu məhz təbiət qoynunda istirahət etməyə üstünlük verirlər. Bundan ötrü Azərbaycanda bütün amillər mövcuddur. Ölkənin şimalında, Quba-Xaçmaz istiqamətində, Nabran turizm zonasında istirahət edənləri sayı ilbəil artır. Ölkənin cənub istiqamətində də ekoturizmin inkişafı üçün böyük perspektivlər var. Lakin bu istiqamətdə mehmanxana və digər turizm infrastrukturunu zəif inkişaf etmişdir.

Qərb regionlarında ekoloji turizmin inkişafı üçün çox böyük perspektivlər var. Azərbaycanın dilbər güşələrindən olan Şəki, Zaqatala, Qəbələ, Qax, Oğuz, İsmayıllı və digər rayonlarda son illərdə dünya standartlarına cavab verən çoxlu sayda otel və mehmanxanalar tikilmiş, minlərlə yerli və xarici turist təbiətin qoynunda yerləşən bu istirahət zonalarında qonaq olmuşdur.

Son dövrlərdə dağ turizmi çox dəbdədir. Bununla əlaqədar olaraq, Qusar rayonunda «Şahdağ» layihəsi həyata keçirilmiş, mehmanxanalar və ekoloji cəhətdən təhlükəsiz olan infraqurktura malik müasir dağ-turizm kompleksi istifadəyə verilmişdir. Bütün bu işlər 6 aprel 2010-cu ildə ölkə Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə qəbul edilmiş «2010-2014-cü illərdə Azərbaycanda turizmin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı»nın qəbul edilməsindən sonra mümkün olmuşdur [2, s. 97].

«Ekoloji turizm» termininin bu gün müxtəlif tərifləri var və onların əksəriyyəti təbiətin qorunması mənasını verir. Bu terminləri ümumiləşdirərək, ekoloji turizm - eko-sistemin pozulmaması şərti ilə təbiətin dərk edilməsi və təbii resursların, ətraf mühitin qorunması, turizm ərazilərinin sosial-iqtisadi inkişafı məqsədi ilə həyata keçirilən, təbiətə istiqamətlənmiş turizmin bir forması kimi xarakterizə etmək olar.

Turizmin əksər növləri, inkişaf etdikləri ərazilərin sosial-iqtisadi rifahına müsbət təsir göstərirlər, lakin çox vaxt, müəyyən ekoloji və antropogen problemlərə yol açırlar. Ekoloji turizm yeganə turizm növüdür ki, təbii ərazilərin ekologiyasına mənfi təsir göstərmir, əksinə, bütün növ təbii resursların qorunub saxlanması üçün şərait yaradır. Hazırda bəşəriyyət üzərində mövcud olan ekoloji fəlakəti nəzərə alsaq, ekoloji turizmin əhəmiyyəti daha da artır.

Ekoturizm digər turizm növlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. O, təbii ərazilərin dayanıqlı inkişafına müsbət təsir göstərir ki, bu da özünü, ekoloji, sosial-mədəni və iqtisadi nəticələrin balansında göstərir.

Azərbaycanda ekoloji turizmin böyük inkişaf potensialı var. Ölkəmiz təbii sərvətlərlə zəngindir. Çoxlu sayda çaylar, göllər, şlalələr, gözəl meşə landşaftları ekoloji turizmin inkişafını təmin edir. Ekoturizm kənd turizmindən (aqroturizmdən), istirahətin əsas məqsədi ilə fərqlənir. Kənd turizmi asudə vaxtın stasionar, passiv istirahət şəklində keçirilməsini nəzərdə tutur. Ekoturizm isə, təbiətin, yerli adət və ənənələrin aktiv şəkildə öyrənilməsi, dərk edilməsi deməkdir [7].

Xüsusi qorunan ərazilərdə, Milli parkların ərazilərində turizm fəaliyyətinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu ərazilərdə 2010-cu ildə 5 muzey fəaliyyət göstərirdi. 2014-2017-ci illərdə isə bu muzeylərin sayı 6 çatmışdır. 2010-cu ildə həmin muzeyləri ziyarət edən turistlərin sayı 2541 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan, xarici vətəndaşların sayı 300 nəfər idi. Gələn turistlərin sayı illər üzrə dinamik şəkildə artaraq, 2017-ci ildə 4231 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan, xarici turistlərin sayı 885 nəfər idi. İllər üzrə ekociğirlərin və marşrutların sayı da kifayət qədər çoxalmışdır. Əgər 2010-cu ildə cəmi 19 ekociğir və marşrut mövcud idisə, 2017-ci ildə onların sayı 101-ə çatdırılmışdır. Ekoturizm marşrutları ilə səyahət edənlərin sayı 2010-cu ildə 2062 nəfər təşkil edirdisə (onlardan 108 nəfər xarici vətəndaş olmuşdur), 2017-ci ilə qədər bu rəqəm dinamik şəkildə artaraq, 184504 nəfərə çatmışdır (onlardan 5798 nəfər xarici vətəndaş idi).

Cədvəl 2.6

Azərbaycanın xüsusi qorunan əraziləri və orada ekoturizm fəaliyyəti

	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Xüsusi qorunan torpaqların ümumi sahəsi (km ²)	6038,2	8807,7	8925,5	8925,5	8925,5	8925,5
Milli parkların sayı	6	8	9	9	9	9
Milli parkların sahəsi, min hektar	117,8	310,5	322,3	322,3	322,3	322,3
Milli parkların saxlanması üçün çəkilən xərclər, min manat	147,5	1119,1	1905,1	1862,7	2235,1	2230,8
Milli parkların ərazisində olan muzeylərin sayı, ədəd	5	6	6	6	6	6
muzeylərə gələnlərin sayı, nəfər	-	2541	2978	3302	3607	4231

İqtisadi araşdırmalar № 5, 2021

onlardan, xarici ölkə vətəndaşları	-	300	412	474	659	885
ekociğirların və marşrutların sayı - ədəd	-	19	74	43	90	101
ekociğillardan və ekomarşrutlardan istifadə edənlərin sayı, nəfər	-	2062	1432	74771	198583	184504
onlardan, xarici ölkə vətəndaşları	-	108	183	733	2801	5798
Dövlət təbii qoruqlarının sayı	13	11	11	11	11	11
Dövlət təbii qoruqlarının sahəsi, min hektar	200,9	209,3	209,1	209,1	209,1	209,1
Dövlət təbii qoruqlarının saxlanması üçün çəkilən xərclər, min manat	327,5	938,1	1195,3	1303,4	1374,8	1420,3
Dövlət təbii yasaqlarının sayı	21	24	24	24	24	24
Dövlət təbii yasaqlarının sahəsi, min hektar	285,2	361,2	361,2	361,2	361,21	361,2

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən, Azərbaycanda ətraf mühit. Statistik məcmuə. Bakı-2018. S.58-62 əsasında tərtib edilmişdir.

Azərbaycanı yaxşı tanımaq üçün, regionlara səyahət etmək lazımdır. Şəkinin xan sarayı, Şəki-Zaqatala-Qəbələ-İsmayilli zonasının sıx meşələri, şalalələri, Qobustanın palçıq vulkanları, Avropada ən çox yüksəklikdə yerləşən Xınalıq kəndi öz gözəllikləri ilə turistləri heyratlandırır. Həmçinin, neft kurortu olan Naftalana da gəlməyə dəyər. Burada olan unikal neft vannaları insanlara şəfa verir.

Azərbaycanda Xəzər dənizinin sahillərindən Qafqaz dağlarının qarlı zirvələrinə qədər, çoxlu sayda təbiət zonaları və mənzərəli landşaftları var. Yayda dəniz sahilində dincəlmək, qışda isə - dağ kurortlarında istirahət etmək üçün minlərlə turist Azərbaycana gəlir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycanca ətraf mühit. Statistik məcmuə. Bakı-2018.
2. Гасанов Ш.М. Курортные богатства Азербайджана. Баку: Азер-Медиа, 2013. - 204 с.
3. Кутузов А. В. Роль экологического туризма в формировании новой системы принципов отношения к окружающей среде // Материалы 13-й международной конференции молодых ученых 26-30 декабря 2002 г. "Человек. Природа. Общество. Актуальные проблемы". - Санкт-Петербург, 2002.
4. Морозов М. А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме: учебник для студентов. — М.: Академия, 2009.
5. Немковский Б. Л., Элиарова Т. С. Тенденции развития индустрии гостеприимства в России // Вестник РМАТ. — 2011. — № 3.
6. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbycan_qoruqlar%C4%B1[Elektron resurs] - Azərbaycan qoruqları.
7. <https://cyberleninka.ru/article/v/zelenyy-turizm-podhody-regionalnaya-otsenka-osobennosti-razvitiya>[Elektron resurs] - Тихонова Т.В., Щенявский В.А. Зеленый туризм: подходы, региональная оценка, особенности развития. Проблемы развития территорий - Выпуск 4 (90) - 2017.

Б.К.Гаджиев

Общая ситуация с экологическим туризмом в нашей стране

Резюме

В наше время туризм является ведущей отраслью экономики некоторых стран. Однако наряду с достоинствами этой области есть и недостатки. В последнее время сектор туризма в Азербайджанской Республике также стремительно развивается. Однако ущерб, нанесенный туристической отрасли

природным, культурным и историческим ресурсам, не прошел мимо нашей страны.

Эксплуатация таких мест туристами приводит к ряду негативных явлений. С этой точки зрения экологический туризм, считающийся новым направлением, считается областью с наименьшим негативным воздействием на окружающую среду. С развитием этого направления были определены особые правила экологического поведения, регулирующие экологическое просвещение туристов, соблюдение персоналом экологической чистоты.

Ключевые слова: экологический туризм, социально-экономическое развитие, экологическая ситуация, туристический потенциал, индустрия туризма, инфраструктура.

B.G.Hajiyev

The general situation with ecological tourism in our country

Sammary

Nowadays, tourism is the leading sector of the economy of some countries. However, along with the advantages of this area, there are also disadvantages. Recently, the tourism sector in the Republic of Azerbaijan is also rapidly developing. However, the damage caused by the tourism industry to natural, cultural and historical resources did not pass our country by.

The exploitation of such places by tourists leads to a number of negative phenomena. From this point of view, ecological tourism, considered a new direction, is considered to be the area with the least negative impact on the environment. With the development of this area, special rules of environmental behavior were determined, which regulate environmental education of tourists, the observance of environmental cleanliness by personnel.

Key words: ecological tourism, socio-economic development, ecological situation, tourism potential, tourism industry, infrastructure.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.09.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.01.2021

Əfəndiyev Rüfət Cahangir

İqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur